

Дергачова В. В.
доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Колешня Я. О.
аспірант кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Dergachova V. V.
Dr of economics, Professor,
Head of management department
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Koleshnia Y. O.
PhD student of management department,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття висвітлює основні напрями державної підтримки малого та середнього бізнесу та функції держави як підтримувача розвитку підприємництва, які полягають у наданні не лише фінансової, а й інформаційної підтримки, створенні та підтриманні інституційного забезпечення та інфраструктури. Розглянуто причини неефективної діяльності підприємств, що пов'язані у тому числі з невиваженою державною політикою та відсутністю захисту з боку держави. Описано діючі напрями підтримки малого та середнього бізнесу, у тому числі з урахуванням європейських програм. Державну підтримку малого та середнього бізнесу сьогодні можна вважати недостатньо ефективною, про що свідчать низка прикладів та наслідки незважених рішень влади, що, маючи на меті стабілізацію економіки в державі, завдають відчутний удар по діяльності малого бізнесу і несуть загрозу існуванню значної його частини.

Ключові слова: малий та середній бізнес, державна підтримка малого та середнього бізнесу, фінансова підтримка малого та середнього бізнесу, підтримка розвитку підприємництва.

Вступ та постановка проблеми. Сьогодні малі та середні підприємства (МСП) являють собою стимулятор розвитку економічної системи нашої країни та є важливим елементом, на якій спирається господарська система. Це проявляється передусім у великій чисельності суб'єктів МСП та постійному її зростанню, а також у великій частці зайнятості населення держави саме у цьому секторі. Проте поряд із тим підприємці сьогодні у своїй діяльності стикаються з великою кількістю труднощів та проблем, вирішувати які вони змушені самостійно, не маючи достатньої підтримки з боку держави. Проте роль малого та середнього бізнесу для України дуже складно переоцінити, а тому вкрай важливо надавати необхідну підтримку даному сектору бізнесу. Особливо гостро це питання постає у сьогоднішніх складних соціально-економічних умовах, коли високий рівень нестабільності не лише в економіці, а й в законодавчому, політичному, геополітичному полі ще більше загострює проблему не лише прибутковості, а й виживання МСП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної підтримки МСП розглядаються передусім на рівні органів державної влади, котрі формують програми розвитку підприємництва в Україні. Досить широкого поширення це питання набуло й серед науковців, таких як Ю.А. Авксентьева, Н.І. Галан, З. Варналій, О. Кужель та ін. Проте оцінка її ефективності з урахуванням сучасних тенденцій та останніх подій не є повною.

Відкритим залишаються питання оцінки стану державної підтримки МСП в умовах загострення соціально-політичної кризи та курсу на євроінтеграцію та її ролі й

значення з урахуванням сьогоднішніх проблем. В останній час непряма державна підтримка зазнала значних змін і потребує її оцінки та критики.

Метою статті є дослідження напрямів державної підтримки суб'єктів МСП та аналіз стану цієї підтримки з урахуванням сьогоднішніх реалій господарювання.

Результати дослідження.

Нині на малих та середніх підприємствах в Україні зайнято більше 50% працюючих (табл. 1), причому статистика за останні кілька років коливається.

Незважаючи на те що частка малого та середнього бізнесу в Україні становить більше 96%, на цих підприємствах зайнято лише близько 59–61% працюючих, тоді як в Японії, наприклад, цей показник наближається до 80%, а в більшості європейських країн знаходиться на рівні 50–70%.

Тоді як чисельність великих підприємств у 2014 р. різко впала у зв'язку з кризовими явищами, чисельність малого і середнього бізнесу продовжила зростання. Це свідчить про здатність МСП до розвитку навіть у складних умовах господарювання та говорить про те, що саме ці суб'єкти господарювання становлять основу зростання в нелегкі для економіки нашої держави часи.

Позитивні тенденції погіршуються тим фактом, що багато мікропідприємств є «пустишками»: власники або зупинили господарську діяльність, або здійснюють діяльність нерегулярно, або є найманими працівниками в компанії, що комплектує штат шляхом укладення договорів із фізичними особами – підприємцями для оптимізації податкового навантаження. Після запровадження

Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за 2012–2016 рр.*

	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	Тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих	Тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих	Тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих	Тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих	Тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих
Великі підприємства	621,2	40,6	622,9	40,7	582,8	38,3	531,1	37,9	727,5	45,2
Малі, середні та мікро-підприємства	907,9	59,4	905,9	59,3	939,0	61,7	870,5	62,1	883,8	54,8
Всього, осіб	1528999		1528700		1521840		1401672		1611294	

* Без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ.

Джерело: складено автором на основі [1]

обов'язкової сплати єдиного податку незалежно від прибутковості (або взагалі наявності діяльності) підприємствами, що знаходяться на I та II групах оподаткування, статистика неактивних підприємств почала відображати більш реальний стан речей, однак багато підприємств пішли «у тінь».

Незважаючи на високу здатність до виживання і розвитку в складних умовах господарювання, малий та середній бізнес на 35% є збитковим: за статистичними даними, позитивні фінансові результати до оподаткування мають лише 62–65% підприємств.

Причин цього багато:

– невиважена державна політика та відсутність чітких програм підтримки МСП, що негативно впливає на можливість зовнішнього фінансування суб'єктів господарювання;

– складність доступу до фінансових ресурсів, що ускладнює розширення діяльності чи модернізацію;

– високий пріоритет експортоорієнтованих галузей, у зв'язку з чим навіть перспективні напрями діяльності можуть залишатися без уваги й так і не вийти на більш широкий рівень;

– застаріла матеріально-технічна база, що, незважаючи на високий рівень ініціативності та здатності до інноваційного розвитку, гальмує розвиток малого і середнього бізнесу. Водночас складність доступу до фінансових ресурсів знижує темпи впровадження інноваційних ідей у життя (внаслідок чого відбувається також і відтік таких ідей за кордон, де вони знаходять підтримку інвесторів);

– висока частка сировини в структурі експорту (чорні метали, зернові культури), внаслідок чого гальмується стимулювання виробничих галузей, що робить їх неперспективними для малого бізнесу (більша частина МСП – це суб'єкти господарювання, зайняті в торгівлі);

– великий рівень податкового навантаження на малий та середній бізнес, що стимулює розвиток тіньової економіки та намагання оптимізувати податкове навантаження (у тому числі відносно законними методами, наприклад оформлення працівників як фізичних осіб – підприємців, у зв'язку з чим чуттєво знижується розмір сплаченого за результатами діяльності податку);

– високий ступінь регуляції та наявність багатьох бюрократичних перепон як для започаткування бізнесу (52-е місце зі 189), так і для його ведення (76-е місце зі 190) [2].

Усі ці проблеми можуть бути вирішені лише з безпосередньою участю держави не як стороннього споглядача, а як активного учасника господарських відносин. Навіть

влада висловлює думку, що «сьогодні реалії державної підтримки такі, що навіть народні депутати заявляють, що головним завданням держави є не заважати бізнесу розвиватися» [3]. Дійсно, введення додаткового митного тарифу в розмірі 5–10% для різних груп товарів ударило не лише по споживачах, а й по підприємцях, особливо залежних від імпортової сировини та комплектуючих. У нинішніх умовах, коли конкурентоспроможність вітчизняного продукту на зовнішньому ринку (а відповідно, і конкурентоспроможність бізнесу) є дуже низькою, навіть такий позитивний у цілому крок, як вступ до Зони вільної торгівлі (з 1 січня 2016 р.) може стати серйозним викликом і для малого бізнесу. Найбільші прибутки очікуються в агропромисловому секторі та в легкій промисловості, тоді як важке машинобудування та високотехнологічні галузі можуть зазнати збитків від зростання конкуренції з більш дешевим і якісним європейським продуктом [4]. Відсутність швидкого доступу до технологічних та фінансових ресурсів для МСП може викликати гальмування у технологічній перебудові, яка необхідна, щоб відповідати не лише рівню якості імпортованої продукції, а й європейським нормам, стандартам та умовам, які теж набули чинності з 1 січня 2016 р. Будь-яка затримка в сучасних динамічних умовах може спричинити втрати позицій та навіть банкрутство підприємства, особливо фінансово не захищеного (адже мало хто із суб'єктів МСП має відчутні фінансові резерви).

Проте позиція держави лише як стороннього споглядача сьогодні не є методом підтримки бізнесу. На думку деяких науковців, функції держави як підтримувача процесу розвитку підприємства полягають у:

1) професійній підготовці підприємницьких кадрів [5]. Особливо гостро сьогодні постає питання підготовки спеціалістів-практиків, які пройшли навчання та підготовку не лише на теоретичному рівні, а й шляхом практичного використання набутих знань та вмінь;

2) фінансовій підтримці МСП [5];

3) створенні та підтримці підприємницької інфраструктури [5]: надання підприємцям різного типу інформації (переважно маркетингової), створення різного роду консультаційних центрів тощо;

4) створенні адекватної та зрозумілої підприємцям системи законодавчого забезпечення, стабільності законодавчої бази;

5) створенні та підтримці ефективної та прийнятної з погляду підприємців податкової політики.

В Україні підтримка малого та середнього бізнесу здійснюється за трьома головними напрямками: фінан-

сова підтримка (кредити, дотації, гранти; деякі банки, крім фінансової допомоги, пропонують також послуги підтримки підприємництва: касове обслуговування, бухгалтерське обслуговування, навчання тощо); сприяння започаткуванню бізнесу для збільшення рівня зайнятості молодого населення через Державну службу зайнятості; підтримка сільськогосподарських підприємств.

Сьогодні основні функції щодо підтримки малого та середнього підприємництва здійснює Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. У 2016 р. ним було презентовано Стратегію розвитку МСП 2020, відповідно до якої на регіональному рівні розробляються політика та стратегії розвитку регіонів. У 2017 р. Міністерство запустило портал програми Європейського Союзу з підтримки малого та середнього бізнесу в Україні – COSME. Згідно з програмою, для України виділено 900 млн. євро. Програма передбачає полегшення доступу до ринку Євросоюзу та міжнародного ринку, отримання доступу до інформації щодо ведення підприємницької діяльності, навчання та стажування (у тому числі за кордоном), а також конкурси для державних органів влади для поліпшення бізнес-клімату. Для інших країн також передбачається полегшення доступу малого та середнього бізнесу до фінансових ресурсів, однак нині для України цей напрям недоступний.

В Україні самостійні (не в рамках зарубіжних програм) спроби підтримки малого та середнього бізнесу були не завжди позитивними. Прикладом цього є діяльність Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП). За даними, представленими у звіті за 2013 рік (пізніших даних Фонд не публікував), у 2012 р. із 7,8 млн. грн. витрат майже половину становили витрати на апарат Фонду; у 2013 р. – теж майже 50% (на тлі скорочення витрат до 3,2 млн. грн. затрати на апарат становили 1,5 млн. грн.). Ураховуючи затрати на розвиток системи фондів підтримки підприємництва (500 тис. грн. у 2012 р. та 15 тис. грн. у 2013 р.), можна говорити, що більшу частину затрат становлять затрати на підтримку функціонування УФПП, що є вкрай неефективним та недопустимим. При цьому на освітні заходи Фонд витратив близько 244 тис. грн. у 2012 р. та 17 тис. грн. у 2013 р. Безпосередньо на фінансово-кредитну підтримку було спрямовано всього 48% затрат у 2012 р. і 54% у 2013 р. [6]. У 2012 р. проведено конкурс бізнес-планів та укладено договори про надання бюджетних коштів, проте більша їх частина (близько 6,4 млн. грн. з 10 млн. грн. затвердженої державної цільової програми) підприємцям так і не була перерахована [6].

Водночас у 2015 р. Державна фінансова інспекція України виявила порушення фінансової дисципліни на суму понад 17 млн. грн. За результатами проведеної ревізії було зроблено висновок, що Фонд не виконує обов'язків із підтримки МСП в Україні [7]. Нині новин чи інформації щодо його діяльності немає, активну діяльність здійснюють регіональні фонди підтримки підприємництва, створені в рамках УФПП, їхня робота активно підтримується зарубіжними фондами, однак і ця діяльність не завжди є результативною: підприємці отримують малі суми, а вартість утримання апарату іноді перевищує фінансову допомогу бізнесу.

Щодо інших напрямів державної підтримки МСБ, то в них теж можна виділити низку проблемних питань. До них сьогодні можна віднести достатньо високий рівень бюрократизації та потреби оформлення великої кількості документів (як на стадії започаткування бізнесу, так і в процесі здійснення підприємницької діяльності), а також зміни умов діяльності, до яких підприємства мають оперативно пристосовуватися.

Навіть проста вимога щодо встановлення касових апаратів для платників єдиного податку в українських реаліях ведення бізнесу може нести негативні наслідки. Перш за все, вартість такого апарату може сягати 13–14 тис. грн., що для суб'єкта мікропідприємництва є досить значною сумою. Голова Державної регуляторної служби України виділила недоліки цієї вимоги [8]:

- створення неконкурентних умов для підприємців із різними обсягами доходів. Підприємці з обсягом реалізації до 2 млн. грн. витратили б на апарат 3–4% доходу, тоді як підприємці з обсягом реалізації до 20 млн. грн. – лише 0,35%. Окрім того, зростає податкове та витратне (обслуговування) навантаження на легальних підприємців, тоді як тіньовий бізнес матиме на цьому тлі переваги;

- висока вартість адміністрування та опрацювання звітності Державною фіскальною службою;

- сприяння корупції. Раптові перевірки та ревізії в Україні мають тенденцію закінчуватися «взаємовигідними» результатами;

- потреба в додаткових затратах для підприємців, що внаслідок недостатніх знань змушені будуть наймати бухгалтера (для малого бізнесу це досить відчутна сума).

Нині держава надає активну підтримку малим та середнім підприємствам агропромислового сектору у вигляді [9; 10]:

- бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції;

- часткової (25%) компенсації вартості с/г техніки та обладнання (у 2017 р. загальна сума компенсації становила 134 056,21 тис. грн., її отримали 1 220 підприємств);

- державної підтримки фермерських господарств (поворотна фінансова підтримка для новостворених підприємств), яка надається на конкурсній основі. На 2018 р. передбачено 43 100,0 тис. грн. поворотної фінансової підтримки;

- нової бюджетної програми «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», затвердженої у рамках Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018–2020 рр. На 2018 р. заплановано 6,3 млрд. грн.

Однак практика показує, що питання розподілу чи надання бюджетних коштів в Україні досі не позбавлене елементів корупції та «тінізації».

Враховуючи це, а також той факт, що освіта в Україні досить недосконала щодо підготовки саме підприємців-практиків, можна говорити про те, що держава сьогодні досить часто для МСБ є не помічником, а в кращому разі стороннім споглядачем. У гіршому – заважає його становленню та розвитку.

Висновки. Таким чином, базуючись на проведеному дослідженні, можна сміливо говорити, що хоча МСБ і є відносно незалежним та самостійним у питаннях організації діяльності в складних умовах господарювання та володіє більшою стійкістю до негативних загроз мінливого зовнішнього середовища завдяки простоті організаційної структури та здатності оперативно перебудувати діяльність відповідно до актуальних тенденцій, проте потребує державної підтримки в питаннях, які можна вирішити лише на державному рівні. Це і фінансування, і забезпечення проникнення новітніх технологій у системи малого бізнесу, і формування адекватної, чіткої та зрозумілої бази законодавчо-адміністративної системи, і побудова зваженої податкової політики. При цьому на основі наведених прикладів можна говорити, що держава не просто не надає достатньої прямої

та непрямой підтримки підприємствам, а й подекуди, навпаки, створює додаткові загрози для МСБ. В умовах поглиблення економічної кризи, що особливо загострилася під впливом кризи соціальної та воєнно-політичної, це є недопустимим і створює загрозу одному з най-

більш незахищених учасників господарських відносин. Євроінтеграційні процеси дещо поліпшили картину, з допомогою зарубіжних фондів та європейських програм підприємці мають більше доступу до фінансової, інформаційної чи іншої підтримки.

Список використаних джерел:

1. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності у 2016 році. URL: <http://kiev.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=2560&lang=1>.
2. Рейтинг стран. Doing Business. Оценка бизнес регулирования. URL: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.
3. Кіраль С. Закон про державну підтримку малого та середнього бізнесу не повинен створювати нові бюрократичні бар'єри. URL: <http://samopomich.ua/zakon-pro-derzhavnu-pidtrymku-maloho-ta-serednoho-biznesu-ne-povynen-stvoryuvaty-novi-byurokratychni-bar-jery-kiral/>.
4. Що потрібно знати про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС: сім фактів / OBOZREVATEL.UA. URL: <http://ukr.obozrevatel.com/politics/83019-scho-potribno-znati-pro-zonu-vilnoi-torgivli-mizh-ukrainoyu-ta-es-sim-faktiv.htm>.
5. Прогресивні форми організації підприємницької діяльності. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. URL: <http://agroua.net/economics/documents/category-93/doc-90/>.
6. Український фонд підтримки підприємництва. URL: http://ufpp.gov.ua/about_fund/reports_on_progress.
7. Український фонд підтримки підприємництва допустив порушень на 17 млн грн. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ukrainskiy-fond-podderzhki-predprinimatelstva-1441959161.html>.
8. Ляпіна К. Мікробізнес і касові апарати: друзі чи вороги. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/06/29/548278/>.
9. Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoIserednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni>.
10. Нова бюджетна програма «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств». URL: <http://zelenopidska.gromada.org.ua/news/13-49-10-22-02-2018/>.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья освещает основные направления государственной поддержки малого и среднего бизнеса и функции государства в поддержке развития предпринимательства, которые заключаются в предоставлении не только финансовой, но и информационной поддержки, создании и поддержании институционального обеспечения и инфраструктуры. Рассмотрены причины неэффективной деятельности предприятий, связанные в том числе и с невзвешенной государственной политикой и отсутствием защиты со стороны государства. Описаны действующие в настоящее время направления поддержки малого и среднего бизнеса, в том числе и с учетом европейских программ. Государственную поддержку малого и среднего бизнеса на сегодняшний день можно считать недостаточно эффективной, о чем свидетельствуют ряд примеров и последствия необдуманных решений власти, которые, имея целью стабилизацию экономики в государстве, наносят ощутимый удар по деятельности малого бизнеса и несут угрозу существованию значительной его части.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, государственная поддержка малого и среднего бизнеса, финансовая поддержка малого и среднего бизнеса, поддержка развития предпринимательства.

STATE SUPPORT FOR SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Summary. The article highlights the main directions of state support for small and medium-sized businesses and the functions of the state as a supporter of business development, which consists in providing not only financial but also information support, creation and maintenance of institutional support and infrastructure. The reasons of ineffective activity of the enterprises, connected with the unbalanced state policy and the lack of protection from the state are also considered. The current directions of support of small and medium-sized businesses, including those taking into account European programs, are described. State support for small and medium-sized businesses today can be considered insufficiently effective, as evidenced by a number of examples and the consequences of ill-considered decisions of the authorities, which, with the aim of stabilizing the economy in the state, have a tangible impact on the activities of small businesses and endanger the existence of a significant part of it.

Key words: small and medium business, state support of small and medium business, financial support of small and medium business, support of entrepreneurship development.